

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

History

Vol: 8 Issue: 63

Year: 2022 September

Pp: 1709-1717

Arrival

10 August 2022

Published

30 September 2022

Article ID 64522

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64522>**How to Cite This Article**

Kars, R. (2022). "18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(63): 1709-1717

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri**Divorce Events InThe Ottoman Society In The 18th Century**Rümeysa Kars ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye**ÖZET**

Tarihî süreçte Türk Toplumunda aile kurumu, her zaman önemini korumuştur. Toplumun sağlam bir yapıyla idame edebilmesi için aile oluşumu her zaman teşvik unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Eşlerden birinin evlilik sonrası geçirdiği herhangi bir kaza, çocuk özlemi gibi bazı hususlarda eş sayısında artış yolu izlense dahi genel itibarıyla tek eşlilik Türk aile yapısında egemen olmuştur. Bunun yanında aile içinde çözümlenemeyen bazı sıkıntılar aile bütünlüğünün muhafazasına engel teşkil eden bazı huzursuzlukların zuhurunu da beraberinde getirmiştir. Ailede ortaya çıkan bu türden huzursuzluklar öncelikle bireyler ve toplum nezdinde saygın addedilen bazı kişilerin aracılık faaliyetleriyle çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aile kurumunun idamesi bu anlamda her zaman önem arz etmiştir. Çünkü aile, yeni bir neslin en güzel şekilde yetişerek topluma kazandırılması demek olduğundan muhafazası da o denli önem arz etmiştir. Bunun yanında boşanma vakıaları her ne kadar istenmeyen bir mefhum olsa da bazı durumlarda gerekli görülmüştür. Aile bireylerinin fiziksel şiddete maruz olması, eşlerden birinin uzun süre yerleşim yerinde olmaması, rızasız gerçekleşen evlilikler gibi pek çok husus evlilik mefhumunun nihayet bulmasının bazı sebepleridir. Osmanlı toplum yapısı içerisinde de aile yapısının bir şekilde son bulması hadiselerine daha farklı gerekçelerle de rastlanılmakta olup; bu hadiselerde kadınların karşılaştıkları sıkıntılar; devlet ve toplum nezdinde kadın haklarının muhafazası Şer'iyye Sicilleri kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Toplum, Aile, Boşanma, Şer'iyye Sicilleri.

ABSTRACT

In the historical process, the family institution has always maintained its importance in Turkish society. Family formation has always been an incentive for the society to maintain a solid structure. Even if an increase in the number of spouses has been followed in some matters such as any accident that one of the spouses had after marriage, longing for a child, monogamy has been dominant in the Turkish family structure in general. In addition, some problems that could not be resolved within the family brought about the emergence of some unrest that prevented the preservation of family integrity. Such unrest in the family has been tried to be resolved primarily through the mediation activities of some people who are considered respectable in the eyes of individuals and society. The maintenance of the family institution has always been important in this sense. Because the family means bringing a new generation to the society by raising them in the best way possible, so its preservation is of great importance. In addition, although divorce cases are an undesirable concept, in some cases they have been deemed necessary. Many issues such as physical violence by family members, absence of one of the spouses in residence for a long time, marriages without consent are some of the reasons for the end of the concept of marriage. In the Ottoman social structure, the events of the family structure ending somehow are also encountered for different reasons; the difficulties faced by women in these events; The protection of women's rights before the state and society has been handled within the scope of Seriiyye Registries.

Keywords: Turkish, Society, Family, Divorce, Şer'iyye Register.

GİRİŞ**Ailenin Oluşum Süreci**

İnsanlığın zuhuru ile varlığından haberdar olduğumuz Aile, toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler üstlenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasî hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. (Demirel&Gürbüz&Tuş,1992:97) Aile, bir toplumun oluşumunda temel yapı taşıdır. Osmanlı toplum yapısı içerisinde yer alan ailenin anne, baba ve çocuktan oluşan ve genellikle tek eşli bir yapı arz ettiği görülmektedir. (Selçuk,2008:137) Şer'iyye Sicilleri kapsamında yer alan miras ve tereke kayıtlarından, mehir ile ilgili davalardan da bu tür bilgilere ulaşabilmekteyiz. Ayrıca evlenme hüccetleri de bu hususta bilgi veren belgeler arasında sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nde İslâm ve Türk karakterli bir hukuk sistemi kullanılagelmiştir. Bu sistem, kaynağını Kur'an ve Türk töresinden almıştır. (Yuvalı,1997:368)Evlilik, İslâmiyet'te üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır. Hz Peygamber: '*Ey gençler, sizlerden hanginiz evlenmeye gücü yeterse evlensin, çünkü bu gözü harama düşmekten daha çok alıkoyar ve namusu, iffeti daha çok korur...*' (Kaplan,2004:54) Ayrıca Hz. Peygamber evliliğin kolaylaştırılması, bekârların evliliğe özendirilmesi ve evlenmek isteyenlere yardım edilmesini de tavsiye buyurmuştur.

Türk toplumunda ailenin her zaman önemli bir yeri olmuştur. Geleneksel Türk ailesi, dinî terbiye alan, baba sorumluluğu ve yetkisine daha çok ağırlık veren bir aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe kadının da daima önemli bir yeri olmuştur. Kadının bu konumu İslâmiyet ile gelen Hukuk yapısı sayesinde güvence altına alınmıştır. Nitekim evlilik, dinsel unsurların katkısıyla bireylerin içinde bulunduğu kültür coğrafyasının etkisiyle gerçekleşmekteydi.

Evlilik için birtakım sınırlamalar da İslam Dini'nde mevcuttu. Ayrıca evlenecek kadında aranan bir takım özellikler de evlilik için gerekli görülmekteydi. Evlenecek çiftlerin din, ırk, mal, ahlâk, hürriyet gibi yönlerden birbirine denk olması öngörülmekteydi.

Kızların iffetli olması önemli hususlardandı. Bunun göstergesi olarak bakirelik, kaynaklarda da ' *Bikr-i baliğa* ', ' *Bikr-i baliğa-i akile* ' olarak geçmektedir. Evliliğe engel hususlar ise; *Kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt emmeden doğan hısımlık, bir kadının başkasıyla evli olması, bir erkeğin dört kadınla evli bulunması, din farkı ve üç talakla boşanmış olmak* şeklinde belirtilmektedir.(Aktan,1992:402) Kimlerle evlenilemeyeceği Kur'an ve Sünnet bünyesinde de ayrıntılı olarak açıklanmıştır:

"*Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin. Geçmişte olanlar artık geçmiştir... Çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu. Sizler analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, babalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızın yanında kalan, üvey kızları, gelinleriniz, iki kız kardeş bir arada olmak suretiyle evlenmek size haram kılındı.*" (Kaplan,2004:55)

Evliliğin daha sağlam bir zemine oturtulması, evlenecek şahısların birbirlerini daha iyi tanımaları için nişanlanma, Türk toplumunda iyi bir fırsat olarak görülmüştür. Nişan, evliliğe hazırlık için yapılan, farklı şekil ve boyutları olan bir gelenektir. ' *Namzed olma* ' olarak belgelerde geçmektedir. Nişan, daha çok kız ve erkeğin aileleri tarafından yapılır.

Nikâh ise sosyal ve dinî bir olgudur. Şahitler huzurunda resmî kayıtlara bağlanarak kıyılır. Nikâhın büyüklerin veya ergen kız/erkeğin isteğiyle kıyılması mümkündür. (Işık,2005:102) Nikâhta küçüklerin veya baliğ olmuş olsa dahi kadının velisinin muvafakatının lüzumuna işaret eden ' *Velisiz nikâh olmaz* ' hadisiyle akıl ve baliğ olmayanların nikâhına mutlaka velilerinin muvafakat etmesi vacip kabul edilmiştir. *Nikâhın rükünleri evlenecek taraflardan biri, genellikle evlenecek olan erkek tarafından kadına evlenme teklifinin yapılması, icapta bulunması, kadının da bu teklifi kabul etmesinden ibarettir. Buna mukabil nikâhta iki müslüman erkek şahidin veya bir müslüman erkek ile iki müslüman kadın şahitlerin hazır bulunmaları şarttır.* (Aktan,1992:398)

Evlilik esnasında erkeğin ödediği bedel *başlık*, kız tarafının hazırlığı eşyalar ise *çeyiz* olarak adlandırılmaktadır. Nikâh için gereken şartlardan birini de *mehir* adı verilen bedel oluşturmaktaydı. *Mehr, zevcenin nikâh akdi ile müstehak olduğu mal yerinde kullanılır bir tabirdir.* (Pakalın,1983:443) Mehir uygulamaları evlilik öncesi ve sonrası erkeğin ödediği bedel olmak üzere iki aşamada gerçekleşiyordu.

Osmanlı'da evlenecek erkek, kız tarafına ' *Mehr-i muaccel* ' denilen bir nikâh bedeli para ya da mal vermek zorunda idi. Boşanma ya da ölüm hali için kadını garantiye alan diğer bir bedel ise ' *Mehr-i müeccel* 'di. (Altındal,1994:41)Bugünkü başlık ve nafakaya benzetebileceğimiz mehir, kadının bir tür sigortasıydı.

İbadet ve ahval-i şahsiye konuları dışında zimmîlere (gayrimüslim) de kendi rızalarıyla İslâm Hukuku esasları uygulanmaktaydı. (Altındal,1994:38) Zimmîler meselelerini kendi inanç, örf ve adetlerine göre çözdükleri gibi isterlerse mahkemeye müracaat ederek Kadının meselelerine çözüm getirmesini isteyebiliyorlardı. (Kaplan,2004:58)Bu durum evlilik ve boşanma hadiselerinde de etkili olmaktaydı.

Hem İslamî unsurlar hem de Türk kültürünün yansımalarının görüldüğü Osmanlı Devleti ve ona bağlı vilayetlerde evlilik esasları bu temeller üzerine gerçekleşmekteydi. Çalışma konumuza dahil olan Tokat, Kastamonu ve Galata Şer'îye Sicilleri ekseninde yaptığımız incelemelerde de bu yansımanın etkileri görülmektedir.

Ailenin Çözülme Süreci

Bir ailenin oluşumunda temel teşkil eden evlilik hayatının, idamesi için İslâmiyet'te teşvik edici esaslara yer verilmiştir. Nitekim kurulan ailenin varlığını sürdürmesi hem kadının namusunun korunması hem de bu evlilikten hâsıl olan çocukların geleceği için önem arz etmektedir. Aile oluşumunu resmî mahiyete kavuşturan nikâhtan sonra eşler genelde evliliklerini normal bir biçimde sürdürmekteyken bazen de çeşitli sebeplerden dolayı yollarını ayırabilmekteydiler. Bu süreçlere şu şekilde değinebiliriz.

Boşanma

Ailenin kurulması hususuna son derece önem veren Osmanlı toplum yapısı, bu oluşumun çözülme evresine pek sıcak bakmamış; ancak bazı gelişmeler bu sürecin zuhurunu engelleyememiştir. Boşanma, tarafların birinin ya da ikisinin de arzusuyla evliliğin geçersiz hale gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Evliliğin nihayete ermesi yani boşanma, istenmeyen bir durum olmasına rağmen Osmanlı toplumunda örneklerine rastlamak mümkündür.

Ailenin oluşumu sürecinde de bahsi geçen mehir uygulaması, esasen kadına verilen değeri sembolize etmek, boşamayı güçleştirmek, dul kalma halinde malî güvence olmak gibi hikmet ve gerekçelerle evlenen erkeğin eşine bir meblağı (para veya malı) vermesi, yahut borçlanmasını gerekli kılmaktaydı. (Karaman, 1992:391) Boşanma ya da ölüm hali olması durumuna karşılık kadını garantiye alan bedel ise 'mehr-i müeccel'di. Ödenme süresi zamana bırakılan ve bugünkü nafakaya benzetebileceğimiz mehr-i müeccel, kadının bir tür sigortasıydı.

Evlenme akdi yapılırken kadın boşanma hak ve yetkisini talep etmiş ve kendisine bu yetki verilmiş ise tek taraflı irade ile bu yetki kullanılabilirdi. Kadın, boşanma hakkını almamış veya alamamışsa evlilik hayatından veya kocasından memnun kalmazsa, mutlu olamaz, haksızlığa maruz kalırsa, evliliğin amacını gerçekleştirmeye engel bir durum ortaya çıkarsa, bu ve benzeri hallerde taraflardan her biri (karı veya koca) durumu aile meclisine veya hâkime götürerek boşanabilirdi. (Karaman,1992:391-92)Boşanma durumunda kadını ve çocuklarını koruyan kurumlar devreye girmektedir. Bununla birlikte erkeğin karısını boşaması halinde hem karısının hem de varsa çocuğunun geçimini temin etme erkeğin görevi sayılmaktaydı. Bazen bu bedeli karısına ve çocuğuna ayrı ayrı ödemek erkeğe bir külfet olarak geliyordu.

- Boşanmanın Nedenleri

Evlenme gibi boşanma olaylarının da sicillere kaydedildiğini görüyoruz Boşanmanın gerçekleşebilmesi için bir takım nedenleri bulunmalıydı. Aile bireylerinin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirememesi, huzur ve güven ortamının kaybolması, anlaşamama, rızasız yapılan evlilik, akli-bedeni kusurlar, çocuk sahibi olamama durumlarında boşanma gündeme gelmekteydi.

Boşanmalar şahidli olarak kadı/ hâkim huzurunda yapılmaktadır. Eşlerden birinin ölmesi de, hukukî olarak boşanmayı gerektirmektedir. (Işık,2005:54) Bu yüzden mirasla ilgili davalarda ölen şahıslardan yakınlarına kalan mirasta eski kocası/ karısı olarak *zevc-i metruke/ zevce-i metruke* ibaresi kullanılmaktadır.

Bir diğer boşanma nedeni de kayıplıktır. Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik, İslâm Hukuku çerçevesinde karı- koca arasında şiddetli geçimsizlik olduğu, kocanın karısına kötü muamele ettiği, evinin geçimini temin etmediği veya edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınmadığı durumlarda ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur. Duruma göre *mefkud* ve *gaib* olarak isimlendirilen kayıp kocanın nikâhının feshi ve mirasının paylaşılması için beklenilmesi gereken süre hususunda genellikle dört yıl ya da emsallerinin hayatı kadar bir zaman diliminin belirlendiği görülmekte bazen de bu sürenin tesbiti devletin ve dolayısıyla hâkimin takdirine bırakılmaktadır. (Savaş,1992:527) Memleketinde bulunmayan ve nerede olduğuna dair haber alınmayan kişi için 'gaib' terimi kullanılır. Sicillerde *gaib-i an'il meclis'*olarak geçen ve şahısların kayıp olma durumunun mahkeme tarafından onaylandığına yönelik bir ibare bulunmaktadır.

Boşanma nedenlerinden bir diğeri de namus mefhumunun ihlâl edilmesidir. Zina olarak adlandırılan bu husus genellikle çirkin görülmüştür. Zina boşanma sebeplerinde bir kesinlik arz etmektedir. Zinanın hukuken sabit olması için, bizzat bu fiili gören dört şahidin bulunması zarureti de bu bakımdan önemlidir. Ancak dört şahidin şahadetleri ile sabit olmasa da zina isnad edilen bir kadının, ailesi içinde huzurlu bir yaşam sürdüremeyeceği ve netice itibarıyla boşanmanın gerçekleşeceği söylenebilir. Kocanın iddia ve karısının inkâr etmeleri üzerine, kadı huzurunda yapılan bu yeminleşmeye *lian* veya *mıla'ane* denilmektedir. Kadının zina yaptığı sabit olursa, mehr-i muaccelin de kadından geri alındığı anlaşılıyor (Savaş,1992:526) Zina iddiası genellikle mahalle halkının şikâyetleri ile sabit olmakta ve gereği yapılmaktaydı.

- Boşanma Türleri

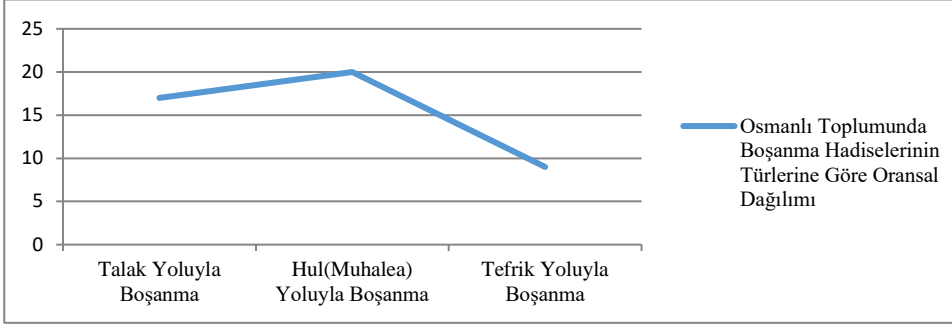
İslam Hukuku'nda üç şekilde boşanma bulunmakta idi;

1-Kocanın tek taraflı bir irade beyanıyla karısını boşaması (talak) ki bu durumda koca karısının mehrini ödemek zorundadır.

2- Eşlerin anlaşarak boşanması (muhalea veya hul) durumudur ki muhaleada çoğu zaman kadın boşanmayı talep ettiğinde mehrinden vazgeçmektedir,

3-Evlilik hayatını sürdürmenin imkânsız olduğu durumlardır ki genellikle kadının mahkemeye müracaatı ve şer' i hükümlere göre karar veren sancak veya kaza kadısının kararı ile gerçekleşen boşanmadır (tefrik) kocada hastalık veya kusur olduğu zaman kadın boşanabiliyordu. (Selçuk,2008:138)

¹ Bu durum mahkemede Kadı'nın kayıp şahsın hukukuna ilişkin hüküm verme yetkisi ile ilgili bir durum olmalıdır.

Grafik-1: Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiselerinin Türlerine Göre Oransal Dağılımı

Boşanma Türleri içerisinde Grafik-1’de de görüldüğü üzere en çok karşılan Hul yoluyla boşanmadır. Mutsuz bir evliliğin bitirilmesi hiçbir alacağa bakılmaksızın gerçekleştiriliyordu.

a. Talak Yoluyla Boşanma

Boşanma türlerinden ilki *talak* adı verilen boşanmadır. *Talak hakkı*, belgelerde üç talakla boşanma olarak *talak-ı selase* şeklinde geçmektedir. Bazı örneklerine de rastladığımız şekliyle *talak-ı bain* ifadesi de kesin boşama anlamına gelmektedir. Nikâhlı zevceyi boşama, bırakma ayırma anlamına gelen *talik* kelimesi de erkeğin karısını tek taraflı irade beyanıyla boşamasını karşılayan bir ifade olarak belgelerde geçmektedir ve talaktan türemiştir. (Develioğlu,2000:1040) Bir hışımla ağızdan çıkan ‘Boş ol’ ya da ‘..... olursa şart olsun’ ifadeleri, çiftleri evliliklerinde geri dönüşü olmayan yollara sürükleyebilmekteydi. *Talak* olarak belirtilen bu husus, erkeğin karısından boşanma talebi olarak bilinmektedir. Bu durumda koca, karısının mehrini ödemek zorundadır. Özellikle Mehr-i müeccel hakkını talep etmesiyle ilgili belgelerde kadınlar, kendilerini boşayan kocalarından bahsederken *zevc-i matlukum* şeklinde beyanlarda bulunmaktadırlar.

“Her ne kadar şeriat evliliği sona erdirmeye hakkını erkeğe tanımakta ise de İslâm ahlâkı oldukça mühim sebepler olmadan kocanın bu üstünlük hakkını kullanmaması gerektiğini ve işi istismara götürmemesini ister.” (Türkdoğan,1992:55)

Bu şekilde boşanma durumunun belirli şartlarla sınırlandırıldığı ve keyfî uygulamalara fırsat tanınmadığı görülmektedir.

Talak yoluyla boşanmaya örnek niteliğindeki bir dava kaydında, İstanbul’da sakin Tokadlı Hasan Beşe bin Yusuf, davadan dört sene önce Şerife Fatma binti. es-Seyyid Hasan’ın 8000 akçe mehir karşılığında evlenmesine rağmen, hala kendisi ile beraber olmadığını söyleyip, Fatma hatunun uyarılmasını istemiştir. Fatma hatun eşi olduğunu kabul etmiş; ancak bundan üç yıl önce Niğbolu kasabasında Yeniçeri Ağası olan Hasan Ağa’nın huzurunda 8000 akçe mehri ve 90 kuruş parasından vazgeçmesi karşılığında talak-ı selâse ile Tokadlı Hasan’ın kendisini boşadığını söyleyerek şu an evli olmadıklarını belirtmiştir. Daha sonra Niğbolu Yeniçeri Ağası Hasan Ağa’nın ifadesine başvurulmuştur. Hasan Ağa da Fatma hatunun 8000 akçe ve 90 kuruştan vazgeçmesi sonucunda Hasan Beşe’nin kendisini boşadığını belirtmiştir. Hasan Ağa’nın bu şahitliğinden sonra Hasan Beşe’nin Fatma hatun ile bir münasebetinin kalmadığından Fatma hatunu rahatsız etmemesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS,nr.259,s.5,h.11(H.1137-1138/M.1724-25) Bu kayıta boşanma olayının gerçekleşmesine rağmen eşile zevciyet muamelesi noktasında sıkıntı yaşadığını belirten bir adamın şahitlerle boşanmanın ve eşinin mehrinden vazgeçmesinin ispatlanması üzerine bu talebinin haksız olduğuna hükmolunmuştur.

Bu konuya ilişkin bir hükümde, Kastamonu’da Akmesic Mahallesi’nden Ümmügülsüm adlı bir kadının eşi İsmail’den alacağı kırk kuruş mehr-i müeccel miktarının yirmi kuruşundan vazgeçip yirmi kuruş olarak boşandığı görülmektedir. (KŞS. nr.27, s.109, h.400.;(H.1137-1138-M.1725).Mehir bedelinden kısmi bir vazgeçme söz konusudur. Başka bir hükümde Kastamonu’da Topçuzade Mahallesi’nden Ünzile adlı kadının eşinden alacağı otuz kuruş mehr-i müeccel miktarının yirmi altı kuruşunu alıp dört kuruşundan vazgeçerek boşanmıştır.(KŞS,nr.32,s.121,h.321;(H.1143-44/M.1731).Bazı durumlarda da mehre denk bir eşya yahut da meblağ ile boşanma gerçekleşebilmekteydi. Kastamonu’da Küpçüğe Mahallesi’nden Zeliha adlı kadının vekili babası aracılığıyla boşandığı eşi Mustafa’dan alacağı yüz bir kuruş mehr-i müecceline karşılık on kuruş kıymetli bir Kuran-ı Kerim ve nakit yirmi beş kuruş alıp boşandığı görülmektedir. (KŞS,nr.33,s.54,h.154;(H.1146-47/M.1734).

Başka bir dava kaydında, Kastamonu’da İsfendiyar Bey Mahallesi’nden Alime adlı kadın,, kendisini dört ay önce talak-ı bâin ile boşayan eşi es-Seyyid Mehmet’ten beş kuruş mehr-i müeccelini dahi aldığını ancak başkasıyla evlenmek istediğinde Mehmet’in kendine mani olduğu şikâyetinde bulunmuştur. Mehmet’in boşanmayı kabul etmesiyle, müdahaleden men edilmiştir. (KŞS,nr.31,s.53,h.167; (H.1142-43/M.1730) Burada

talak-ı bain ifadesi boşanmanın kesin olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Mehir de ödenmiş ve aralarında eş olmaya dair bir bağ kalmamıştır. Ancak eski eşin başkasıyla evlenmesine müdahalenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bir diğer örnekte, Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Fatma adlı kadın, vekili babası Ali aracılığıyla mahkemeye başvurmuştur.

Kendini talak-ı bâin ile boşayan eşi Mehmet'ten ödenmeyen otuz kuruş mehir ve altı kuruş iddet nafakasını alınca boşanma gerçekleşmiştir. (KŞS,nr.27,s.139,h.345;(H.1137-38/M.1725) Talak yoluyla boşanmanın gerçekleşmesi için mehrin ve çocukların geçimi için nafakanın ödenmesi öngörülmüştür. Bir diğer dava kaydında Kastamonu'da Aktekte Mahallesi'nden Fatma adlı kadın vekili olarak kardeşi Mustafa Çelebi aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Talak-ı bâin ile boşandığı eşi Hasan'dan on beş kuruş mehri müeccel ve üç kuruş iddet nafakası alınca boşanma gerçekleşmiştir. (KŞS,nr.40,s.52,h.125;(H.1154-55/M.1742) Vekil aracılığı ile bir kadın talak ile kendisini boşayan eşinden mehir ve nafaka talebinde bulunmuştur.

Erkeğin karısını boşaması halinde hem karısının hem de varsa çocuğunun geçimini temin etme onun görevi sayılmaktaydı. İstanbul'da Kasımpaşa Yel değirmeni Mahallesi'nde oturan Hadice binti. Ahmed adlı kadın mahkemeye başvurmuş ve eşi olan es-Seyyid Salih bin. es-Seyyid el-Hâc Ali'nin şahitler huzurunda *"eğer bir daha balıkçılık ve kayıkçılık işlersem eşim benden talâk-ı selâse ile boş olsun"* demiştir. Ancak es-Seyyid Salih sözünde durmamış ve boşanma gerçekleşmiştir. Aişe üç bin akçe mehr-i müeccelini talep etmiştir. Aişe hamile olmasına rağmen, boşanmadan vazgeçilmemiş ve çocuk doğana kadar kendisine nafaka bağlanmasını talep etmiştir. Aişe Hatuna yevmi 5 akçe nafaka bağlanmıştır. (GŞS,nr.259,s.27,h.58;(H.1137-1138/M.1724-25) Bu hükümde ise bir şart koşulma ve sözde durmama neticesinde hamile eşinden ayrılmak durumunda kalan bir adamdan bahsedilmektedir. Boşanma ile birlikte mehir ve doğmamış çocuğun nafakasının ödenmesi kararına varılmıştır. Başka bir dava kaydında, İstanbul'da Sultan Selim Çukur Mahallesi'nden Şerife Fatma binti es-Seyyid Mehmed on beş gün önce kocası Süleyman Beşe bin Mustafa'nın kendisini boşadığını ve 1000 akçe mehrini verdiğini belirtmiştir. Ancak Süleyman Beşe'den hamile olduğunu anladıktan sonra mahkemeye müracaat ederek nafaka ve kisve talep etmiştir. Mahkeme nafaka ve kisve olarak yevmi 10 akçe verilmesini kararlaştırmıştır. (GŞS,nr.250,s.43,h.83;(H.1129/M.1716) Bu davada da mahkemeye başvurunun sebebi kadının hamile olması olmuştur. Hukuki bir talep olduğundan dolayı boşanma kayıt altına alınmıştır. Bu konuya ilişkin başka bir hükümde, Kastamonu'da Çay Mahallesi'nden Emine'nin, eşi Hüseyin'den otuz kuruş mehri müeccel ve iddet nafakası için on beş miskal bir çift zer bilezik alıp boşandıkları görülmektedir. İki yaşındaki oğulları Mehmet'e beş yaşına gelinceye kadar bakmayı annesi kabul etmiş ve eşi Hüseyin'den üç yıl süreyle çocuğunun nafakası için yedi kuruş almıştır. (KŞS,nr.39,s.63,h.133;(H.1153-54/M.1741) Bu konuya ilişkin bir davada, Tokat'ta Raziye adlı kadın, vekilleri aracılığı ile mahkemeye başvurarak, kocası Ömer'e dava açar. Kocasının kendisini talak-ı selase ile boşadığını beyanla, daha önceden kararlaştırılmış olan 50 guruş mehr-i müeccel ile iddet nafakasını talep eder. Mahkeme, Ömer'e ait bir bâb menzilin yarı hissesini bu talep karşılığında Raziye'ye verilmesine hükmeder. (KŞS,nr.39,s.63,h.133;(H.1153-54/M.1741) Burada ise sadece mehir ve nafaka değil eşya paylaşımının da boşanma kapsamında ele alındığı görülmektedir.

Diğer bir kayıta ise, Fatıma adlı kadının eski kocası Ebubekir'e dava açarak, kendisini talak-ı selase ile boşadığını ve önceden kararlaştırılmış olan 200 guruşluk mehr-i müeccel ile iddet nafakasını talep eder. Mahkeme bu meblağın Fatıma'ya verilmesini kararlaştırır. Ebubekir, kendisinden istenen parayı ödemeyi kabul eder ve boşanmanın hükmü gerçekleşmiş olur. (TŞS,nr.3,s.155,h.1;(H.1212-1213/M.1797-99)

İlginç bir evlenme kaydı da boşanmada rızasızlığın reddine yönelik gerçekleşmiştir. Nasıl ki rızasız evlilik boşanmayı gerekli kılıyorsa aynı şekilde boşanmadaki rızasızlık da boşanma olayını hükümsüz kılmaktaydı. Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Havva adlı kadının eşi Mehmet ile evliyken, Havva'nın beyanına göre Mehmet'in annesi sekiz ay önce oğluna vekil olarak talak-ı bâin ile gelini Havva'yı boşamıştır. Daha önce iki kez de Mehmet, talak-ı selase ile eşi Havva'yı boşamıştır ve eşi Havva'ya tekrar talip olmuştur. Mehmet annesinin vekilliğini reddedip, Müftü İbrahim Efendi'den fetva alarak tekrar eşi Havva ile evlenmiştir. (KŞS,nr.210,s.183,h.567;(H. H.1145-46/M.1733).

Evlilik ve boşanma hususu dini vecibeler ekseninde yürütülmekteydi. Kur'an'da: *"Boşanma 2 defadır. Ya iyilikle tutmak (geri almak) ya da güzel vedaletli biçimde salıvermektir. Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendine helal olmaz,"* (Aktan,1992:404) buyrulmuştur.

Mahkemeye intikal eden mehir davalarının eşler arasında sulh yoluyla neticelendiği olmuştur. Bazen de mehir bedeline karşılık verilen bedel ile de sulh sağlanmıştır. Bu suretle boşanma *ibra* yoluyla son bulmaktaydı. Karı- koca bu şekilde bir bedel karşılığında anlaşarak ayrıldıklarında *ibra* vererek yani birbirlerinden alacaklı

olmadıklarını açıklayarak evliliği sonlandırdıkları. (Altında,1994:44) Bu şekilde taraflar alacaklarının kalmadığını mahkemede dile getirmiş oluyordular.

Şart koşarak talak yoluyla boşanmaya ilişkin bir başka örnekte, Kastamonu’da Deveciler Mahallesi’nden Ayşe adlı kadının eşi Mustafa Beşe’den ‘Eğer kayın validem evine girersem eşim benden dokuz talak ile boş olsun’ dediği ve kayın validesi evine girdiği için eşi Mustafa’nın kendisinden boş olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine eşi Mustafa, böyle bir şey söylediğini kabul edip, lakin kayın validesi evine hiç girmediğini beyan etmiştir. Bu konuda şahitler de dinlenmiştir. Müftü İbrahim Efendi’den aldığı fetva ile eşi Ayşe’nin kendi eşi olduğunu ve sorumluluklarını yerine getirmesi için kendisine tenbih edilmiştir.(KŞS,nr.106,s.42,h.98;(H.1146-47/1734)Eşler arası münasebetin neticesi hususunda Müftü, fetva mercii olarak tenbihte bulunuyordu.

Nafaka ve mehir ödemesiyle talak yoluyla boşanmanın gerçekleştiğine ilişkin başka bir dava kaydında, İstanbul’da Tophane Firuzağa Mahallesi’nde sakin olan Yusuf bin Abdullah, eşi Havva binti Abdullah’a üç kere “boş ol” diyerek boşamıştır. Boşamasından dolayı 1500 akçe mehr-i müeccel ve 400 akçe nafaka ve kisve bahası ile birlikte toplam 1900 akçeyi ödemeyi Yusuf kabul etmiştir. (GŞS,nr.253,s.32,h.67;(H.1130-31/M.1718)

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, Tokat’ta Şerife adlı kadın mahkemeye başvurup, kendisini talak-ı selase ile boşayan kocası Zeynelabidin’den şikâyetçi olur. Kocasından bes yüz elli guruş alacağı olduğunu, talep ettiğinde kocasının inkâr ettiğini belirtir. Kocasıyla aralarında uzlaşma olunca, mehr-i müeccel, oturma masrafları kadına ait olmak üzere kisve baha karşılığı boşanmanın kesinleşmesini ister. Kocası da bu talebi kabul eder ve tarafların beyanları hukuken tasdik edilir. (TŞS,nr.3,s.157,h.4;(H.1212-1213/M.1797-99).

Evlenme akdi yapılırken kadın boşanma hak ve yetkisini talep etmiş ve kendisine bu yetki verilmiş ise tek taraflı irade ile bu yetki kullanılabilirdi. Dolayısıyla şart koşma yoluyla talakla boşanma türüne örnekte, talepte bulunan bir kadındır. İstanbul’da Galata’da Hüseyin Ağa mahallesi’nden Aişe binti Abdullah adlı kadın, kocası Halil bin Mustafa ile evlenirken Galata’da oturması gerektiğini şart koşmuş ve eğer Galata’da oturmaz ise talak-ı selase ile boşanmış sayılacaklarını belirtmiştir. Halil’in dört aydır sözünde durmadığını, dolayısıyla Aişe, boşanmış sayıldıklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı da Halil’in kendisine zevciyet muamelesi yapmaması yönünde uyarılması için mahkemeye başvurmuştur. Halil, evlilik şartını bildiğini ve aksi yönde hareket etmediğini bir seneden beri Galata’da sakin olduğunu söylemiştir. Bu duruma şahit olanlar Aişe’yi doğrulayarak dört aydan beri Halil’in Galata’da sakin olmadığını söylemişlerdir. Şahitlerinde ifadesi ile Aişe hatunun Halil beyden boşandığı belirtilmiş ve Halil’in, Aişe’ye müdahale etmemesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS,nr.270,s.10,h.30;(H.1142-43/M.1730).

b) Hul (Muhalea) Yolu ile Boşanma

Kadının boşanma isteği ise *muhalea*, *hul*’ yoluyla boşanma olarak bilinmektedir. Bunun temel nedeni şiddetli geçimsizlik olarak belirtilir. Karı koca arasındaki şiddetli geçimsizlik ‘*hüsn-i zindegane*’ ya da ‘*hüsn-i muaşeret’in bulunmaması*’ cümleleriyle sicillerde ifade edilmektedir. Kadının şiddete maruz kalması, rızası olmadan kocasının başka kadınla evlenmesi geçimsizlikle ifade ediliyordu. Bu durumda mehr-i müeccelini almaktan kadın tamamen vazgeçerek boşanmaya razı olmaktadır.

Kadınların mehir ücretlerinden tamamen vazgeçerek boşandıklarına dair bir hükümde, Kastamonu’da Alpaslan Mahallesi’nden Ayşe adlı bir kadın, eşi Ömer’den aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için altı kuruş mehr-i müeccel alacağından vazgeçip boşanmıştır. (KŞS,nr.28,s.29,h.56;(H.1138-39/M.1726).Meblağın düşük olması da bu durumda etkili olmuştur, denilebilir. Bir diğer kayıta ise Kastamonu’da İsmail Bey Mahallesi’nden Saliha adlı kadının, eşi Hasan’dan aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için alacağı olan kırk kuruş mehr-i müeccelden vazgeçip boşanmıştır. (KŞS,nr.38,s.66,h.132;(H.1152-53/M.1740).

Kastamonu’da Akmesit Mahallesi’nden Ayşe adlı kadının vekili olarak babası Mustafa aracılığıyla eşi Mehmet’ten alacağı altmış kuruş mehr-i müeccelinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak şartıyla bir adet Kuran-ı Kerim alıp boşanma isteği ve eşi Mehmet’in bir adet Kuran-ı Kerim’i eşinin vekili Mustafa’ya vererek boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. (KŞS,nr.30,s.9,h.17;(H.1141-11427M.1729).

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, nafaka bedeli kendisine verilecek şekilde kadının sadece mehrinden vazgeçerek boşanmak istediğinden bahsedilmektedir. Kastamonu’da Kanare Mahallesi’nden Rabia’nın, Sapaca Köyü’nden eşi Mustafa’dan, otuz kuruş mehr-i müeccelinden vazgeçip nafaka iddeti üzerine olmak üzere boşanma isteği ve eşi Mustafa’nın bunu kabul etmesiyle boşanmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. (KŞS,nr.39,s.45,h.78-79;(H.1153/M.1741).Bu örneklere bakarak kadınların kendi tasarruflarında bulunan mehir haklarından vazgeçerek mutsuz bir evliliği sonlandırdıkları söylenebilir. Ayrıca arada vekil olmadan da kadın, bizzat kendisi boşanma talebinde bulunabiliyordu.

Muhalea türü boşanmalarda bazen kadınların kocalarına mehrinden vazgeçmelerine rağmen, ücrette ödedikleri görülmektedir. Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Ali, kendisi Kırım seferinde iken düşmana esir düştüğü eşi Fatma'nın ise kendisini öldü zannedip Mehmet ile evlendiği için eşinden şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Fatma'nın eşi ve vekili Mehmet, altmış kuruş mehrinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere Fatma'nın boşanmayı kabul ettiği ve eski eşi Ali'ye kırk kuruş da ücret ödemeyi kabul ettiğini beyan etmiştir. Parayı alan Ali'de boşanmayı kabul etmiştir. (KŞS,nr.43,s.26,h.66;(H.1157/M.1744).Benzer konuya ilişkin başka bir dava kaydında, Kastamonu'da Kırkçeşme Mahallesi'nden Ayşe adlı kadın, eşi Mustafa Beşe'den yirmi kuruş mehr-i müeccel ve otuz kuruş alacağıın tamamından vazgeçip iddeti üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Ayrıca boşanmayı kabul etmesi için eşi Mustafa'ya yirmi kuruş ücret ödemiştir. Parayı alan Mustafa'da boşanmayı kabul etmiş ve boşanma gerçekleşmiştir.(KŞS,nr.43,s.34,h.88; (H.1157/M.1744).Bir başka dava kaydında da kadın boşanmak istediği eşinden alacağı mehirden vazgeçtiği gibi ayrıca istediği ücreti ödemeyi de kabul etmiştir. Kastamonu'da Deveciler Mahallesi'nden Alime adlı kadın, eşi Mehmet'ten alacağı otuz kuruş mehr-i müeccelden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Boşanmanın gerçekleşmesi için Alime'nin, eşi Mehmet'e beş kuruş ücret ödediği ve ücreti alan Mehmet'in boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. (KŞS,nr.31,s.38,h.69;(H.11457M.1733)Zımmilerin de Osmanlı mahkemelerinde haklarını arayabildiklerinden, sorunların çözümünde kadının huzuruna çıkabilme salahiyetine sahip olduklarından bahsedilmişti. Muhalea yoluyla boşanma olayı bu kez zimmi bir kadının talebiyle gerçekleşmiştir. İstanbul'da Kasımpaşa'da el-Hâc Ferhad Mahallesi'nden Sümbüle binti Panayut adlı zimmi bir kadın, mehir, nafaka ve kisve gibi haklarından vazgeçerek Todori veled-i Marko ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu için boşanmak istediğini söylemiştir. Todori'nin de kabulü ile boşanma gerçekleşmiştir. (GŞS,nr.259,s.4,h.15;(H.1137-1138/M.1724-25)

Bu konuya ilişkin başka bir dava kaydında, İstanbul'da Sultan Beyazıt Mahallesi'nden Maryore binti. Minval, kocası Kostantin veledi Todori ile anlaşamadıklarından dolayı hul' talebi ile Galata mahkemesine müracaat etmiştir. (GŞS,nr.250,s.22,h.56;(H.1129/M.1716)Bir diğer dava kaydında ise, İstanbul'da Galata'da Kamer Hatun Mahallesi'nden Sebinu binti Keryako, kocası Yareşko veledi Lazari ile anlaşamadığını söyleyerek boşanmak istediğini söylemiştir. Yereşko'da kabul ettiğinden dolayı boşanma gerçekleşmiştir. (GŞS,nr.245,s.11,h.33;(H.1118-19/M.1707).

Zimmi halktan bir karı-koca arasındaki darp olayı ise sulh ile neticelenmiştir. Suzana adlı kadın kocasından şikâyetçi olarak, sürekli kendisini darp ederek sövdüğünü, kanunlara aykırı muamelede bulunduğunu ve kendisine ait tüm haklarından feragat ederek boşanmak istediğini söyler. Eşi, pişman olduğunu ve bir daha kendisini darp etmeyeceğine dair kadını huzurunda söz vermiştir. Kocasının şiddet uygulamayacağına dair kendisine mahkemenin bir şahsı kefil etmesini ister. Talep uygun bulunur ve Bedros adlı şahıs kadına kefil olur, Şiddet devam ederse boşanmalarına izin verileceği mahkemece taraflara bildirilir. (TŞS,nr.3,s.155,h.2;(H.1212-1213/M.1797-99)

Aldatma olayı da hul yoluyla boşanma için gerekli görülmekteydi. Divan-ı hümayunda kayıt altına alınan mühimme defterlerinde bu hususta yapılan bir şikâyet adamın kalabend edilmesi ile neticelenmiştir. İstanbul'da ikamet eden Ayşe Hatun, kocası Dellal Mehmet'ten şikâyetçi olmuştur. *Cariye ayartmak bunun huyu olmuştur*, demiş ve şikâyeti neticesinde boşanma olmamış ancak, Dellal Mehmed'in ıslah oluncaya kadar Limni Kal'ası'na kalebendliği ferman olunmuştur. (BOA,(M.D.), nr.111,h.1098;(H.1112/ M.1700) Burada kocasının kendisini cariyelerle aldatan bir kadının şikâyeti sonucunda kocasının kalabendlikle cezalandırıldığı görülmektedir.

Karşılıklı olarak anlaşma ile boşanmanın gerçekleştiği başka bir dava kaydında tarafların her ikisi de tüm haklarından feragat etmişlerdir. Tokat'ta Ahmed adlı bir şahıs mahkemeye müracaatla, karısı Şerife ile aralarında şiddetli geçimsizlik olduğunu ve ondan boşanmak istediğini beyan etmiştir. Eşi de kabul edince taraflar boşanmış ve evliliğe ait tüm haklarından karşılıklı feragat etmişlerdir. (TŞS,nr.3,s.143,h.2; (H.1212-1213/M.1797-99).Başka bir dava kaydında, İstanbul'da Galata'da Camii Kebir Mahallesi'nden Aişe binti Veli ve kocası el-Hac Abdi bin Abdüllatif mahkemeye müracaat ederek anlaşamadıklarından dolayı boşanmak istediklerini söylemişlerdir. (GŞS,nr.250,s.7,h.15;(H.1129/M.1716)

Başka bir dava kaydında ise muhalea yoluyla boşanma hususunda bir adamın eşini zorlaması konu edilmiştir. İstanbul'da Galata Etmekçibaşı Mahallesi'nde sakin olan Hadice binti Ahmed, kocası es-Seyyid Mehmed bin Halil'in muhalea yoluyla boşanmaya kendisini zorladığını söylemiştir. Ancak Hadice adlı kadın, bunu ispatlayamadığından dava reddedilmiştir. (GŞS,nr.244,s.2,h.5; (H.1117-18/M.1706).Boşanma hususundaki zorlama iddiasının ispatlanması gerçekleşmediğinden davanın reddedildiği görülür.

c. Tefrik Yoluyla Boşanma

Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen *tefrik*, evlilik hayatını sürdürmenin imkânsız olduğu durumlardır ki genellikle kadının mahkemeye müracaatı ve şer'î hükümlere göre karar veren sancak veya kaza kadısının kararı ile gerçekleşen boşanmadır. Kocada hastalık veya kusur olduğu zaman kadın boşanabiliyordu. İslâm Hukuku çerçevesinde kocanın evinin geçimini temin etmediği veya edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınmadığı durumlarda ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur.

Kadınların bu türden boşanma halinde yeniden evlenebilmeleri için dinin uygun gördüğü 'iddet' süresince beklemeleri gerekmektedir. (Acar,2000:466-471)Kocasının ölümü halinde kadın üç ay sonra boş olmaktadır. *iddet müddeti*² denilen üç ayı aşan sürede oturma ve gıda hakkı vardır, mirasını almaktadır. (Işık,2005:111)Buna örnek olacak bir dava kaydı Kastamonu'da İsmail Bey Mahallesi'nden Fatma adlı kadının, Mehmet adlı kişi ile on iki kuruş mehir karşılığında evlenmek istemesidir. Eski eşi Hasan'ın ölüm tarihi 21 Temmuz 1733 olup iddet süresi 16 Aralık 1733 tarihinde bittiği için bu tarihten önce evlenemeyeceği kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine Mehmet'in kardeşi Receb'in, Fatma lehine iddet davasından çekildiği görülmektedir. (KŞS,nr.210,s.113,h.365; (H. H.1145-46/M.1733).Sicillere yansıyan bir diğer konu ise eşlerinin ölüm haberini alan kadınlara müftü tarafından evlilik izninin verilmesidir. Bu izni alan kadınların mahkemeye başvuruda bulunup bunu onaylattıkları ve evlendikleri görülmektedir. Kastamonu'da Deveciler Mahallesi'nden Ayşe adlı bir kadın, mahkemeye başvuruda bulunup yedi sene önce Şark seferine giden eşi Mustafa'nın dönmediği ve mahalleden Mustafa ve Hasan adlı kişilerin eşinin seferde öldüğünü haber vermeleri üzerine Ayşe, Müftü İbrahim Efendi'den başkasıyla evlenmek için izin talebinde bulunmuştur. Müftü, Ayşe'ye başkasıyla evlilik yapabilmemesinin bir sorun teşkil etmeyeceği hususunda onay vermiştir. (KŞS,nr.32,s.8,h.16;(H.1142-43/M.1730).

Bir diğer kayıta Kastamonu'da Balatlar Köyü'nden Fatma adlı bir kadının eşi Ahmet'in sekiz sene önce öldüğünü Ahmet ve Hasan adlı kişilerin haber vermesi üzerine Fatma'ya Ali adlı kişi ile on beş kuruş mehir ile evlenmesine izin verilmiştir. (KŞS,nr.210,s.91,h.213;(H.1144-45-/M.1732).

Öldüğüne dair haber gelmesine rağmen sağ dönen bir adamın hakkını arama girişimine ilişkin bir dava kaydında, Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Hüseyin adlı kişinin arz-ı hal sunup eşi Ümmügülsüm ile annesinin bazı işler için İstanbul'a gittiklerinde kaza ahalisinden Müftüzâde Mehmet Efendi adlı kişi Üsküdar nâibinden aldığı ilam ile kocasının öldüğü gerekçesiyle eşini talak-ı selase ile boşadığını iddaa ettiği Ümmügülsüm'ü oğluna, annesini de kendine nikâhlamıştır.Hüseyin'in sunduğu arz-ı hale binaen sadrazam ağalarından Ebubekir Ağa olayı tetkik hususunda görevlendirilip Ümmügülsüm, Müftüzâde Mehmet Efendi ve oğlunun İstanbul'a götürülüp davalarının kadıasker huzurunda görülmesi emredilmiştir. (KŞS,nr.39,s.136,h.368;(H.1154-55/M.1742).

Kayıp olan eşten boşanma talebine ilişkin bir dava kaydında, Tophanede Cihangir Mahallesi'nde sakin Fatma Hatun binti Abdullah mahkemeye müracaat ederek, zevci Mustafa Reis bin Mehmed'in dört seneden beri kendisine herhangi bir vekil bırakmadan gittiğini söylemiştir. Bundan dolayı da boşanmak istemiştir. Bu durumda Fatma hatunun mağdur olmaması için mahkeme boşanma kararı vermiştir. (GŞS,nr.272,s.11,h.34;(H.1145/M.1732)

Akil-baliğ olmak da evliliğin hem oluşumunda hem de idamesinde önem arz eden bir durumdu. Tokat'ta Abdurrahim adlı kişi mahkemeye gelerek, umumca deli kabul edilen kardeşi Mustafa'nın vasisinin kendisi olduğunu söyler. Fakat amcalarının kendi izni olmadan kızı Zeyneb'i adı geçen Mustafa ile evlendirmişlerdir, bu evliliğe Zeynep de razı değildir. Evliliğin sonlanması hususunda Abdurrahim ile anlaşarak Mustafa'nın bu evlilikten boş addedilmesi talebinde bulunmuştur. Mahkeme durumu inceleyerek bu evliliği hükümsüz saymıştır. (TŞS,nr.3,s.151,h.2;(H.1212-1213/M.1797-99)Kastamonu Kazâsı'nda gayr-i müslimlere ait bir boşanma davasında Şadi Bey Mahallesi'nden Zoya adlı zimmi kadın, kocası Süve'nin birkaç senedir gözleri görmediği için kendine ve eşine bakma gücünün olmadığını bildirmiştir. Kendisinin üzerine eşinin evlenmesi mümkün olmadığı için eşi Süve'den elli kuruş kıymetli eşyayı alıp mehr-i müeccel ve eşya davasından vazgeçip boşandığı görülmektedir. (KŞS,nr.36,s.13,h.26;(H.1151-M.1738)

SONUÇ

Osmanlı toplum yapısı içerisinde zuhur eden evliliklerde genel olarak tarafların rızasını almak esastır. Evlilikler genelde tek eşli olarak yürütülmekteydi. Bazı durumlarda ise Ailenin çözülme sürecinin boşanma ve ölüm ile zuhur ettiğine şahit olmaktadır. Bu süreçte hem Müslüman hem de gayrimüslim kadına ekonomik

²...“ Boşanan kadınların yeniden evlenebilmesi için üç aylık hayız dönemini geçirmesi gerekirdi. ‘ iddet’ denilen boşanan kadının beklemek zorunda olduğu bu süre, insan nesebinin karışmaması için rahimin temizlenmesi amacını gütmekteydi. ”Daha fazla bilgi için bkz: Altındal, age,s.45.

güvence sağlandığını görüyoruz. *Mehr-i müeccel* olarak adlandırılan boşanma sonrası erkeğin kadına verdiği bugünkü anlamıyla *nafaka* diyebileceğimiz bedelin varlığından haberdarız. Ölüm de bir boşanma olarak kabul edilmekteydi. Genelde boşanma yetkisi erkeğe ait bir yetki olarak bilinir. Ancak kadın da geçimsizlik, kocasının kayıp oluşu gibi nedenlerle mehr-i müeccel hakkından vazgeçerek boşanmayı talep edebilmekteydi. Hatta bazen kadının kocasına belirli bir miktarda para ödeyerek kocasını boşanmaya razı ettiğini de görüyoruz. Bazen erkek, karısını döverek boşanma talebini ilk olarak kadının dile getirmesini ve bu suretle boşanma durumunda karısına ödeyeceği bedelden kurtulma yolunu izlediklerini ancak kadının hakkını arama yetkisi ile durumun açığa kavuştuğunu da görüyoruz.

Dolayısıyla evlilik bir toplum yapılanması içerisinde nasıl olağan bir durumsa hoş karşılanmasa dahi boşanma da olağan bir durumdur. Önemli olan tarafların haklarının adil bir biçimde sahiplerine iade olunmasıdır. Bu ise Hukuk sistemi ile muhafaza edilebilmiştir. Toplumun her bireyi gibi müslim olsun gayrimüslim olsun kadınlar kadı huzurunda haklarını arayabilmiş, boşanma talebinde bulunabilmiş, kendi ve çocuğu için ekonomik güvencenin temin edilmesini sağlayabilmiştir.

Osmanlı toplum yapısı içerisinde Kastamonu, Galata ve Tokat'a ait şer'iyye sicilleri örnekleminde ele alınan bu çalışmada boşanma vakaları incelenmiş olup boşanma mefhumunun gerekçeleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur

KAYNAKÇA

1. Kastamonu Şer'iyye Sicilleri, Nr. 27,28,30,31,32,33,36,38,39,40,43,106,210
2. Galata Şer'iyeye Sicili, Nr. 244, 245, 250, 253, 259, 270, 272
3. Tokat Şer'iyye Sicilleri,Nr. 3 (Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)
4. Aktan, H.(1992). İslam Aile Hukuku, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara) , 2: 396- 433.
5. Altındal, M.(1994), *Osmanlı'da Kadın*, (Altın Kitaplar Yayınevi,İstanbul).
6. Acar, H. İ.(2000), İddet, *DİA*, C.21, (TDV Yayınları, Ankara), 21:466-471.
7. Demirel, Ö.,Gürbüz,A.,Tuş,M. (1992).Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara),1: 95-118.
8. Develioğlu, F.(2000).*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Aydın Kitabevi, Ankara)
9. Işık, M.(2005), *Tarihi Kayseri'de Kadının Adı*, (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri).
10. Kaplan, M.(2004).*XVII. yy'ın İkinci yarısında Kayseri' de Kadın ve Aile*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara)
11. Karaman, H.(1992), İslamın Getirdiği Aile Anlayışı , *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara), 2:385- 395.
12. Pakalın, M. Z.(1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II*, (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul)
13. Savaş, S.(1992), Fetva ve Şer' iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara),2:504- 547.
14. Selçuk, H.(2008)., *Şer' iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı ve Girit Seferi' ne Katkısı (1645-1669)*, (Erciyes Üniversitesi Yayını:168 Kayseri Yörelere Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları:8, Kayseri)
15. Türkdoğan, O.(1992), Türk Ailesinin Genel Yapısı, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara), 1: 29- 66.
16. Yuvalı, A.(1997), Kayseri' de 17. yy' ın Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. A. Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Ramazan Tosun) Kayseri) ,367- 375.